

Joakim Løvgren

Hestens formsprog - middelalderens kampvogn!

En pansret ridder på en fuldt udrustet stridshest kan på mange måder opfattes som et ikon på middelalderen, og derfor er det heller ikke underligt at perioden populært omtales som *riddertiden*. Den del af adelstanden som kaldtes for riddere, havde en meget dominerende rolle i middelalderens samfund, blandt andet i kraft af sin evne til at deltage som en del af det pansrede rytteri. Det er underforstået ved ordet *ridder*, at personen som bærer titlen, rider på en hest, og på mange andre sprog er titlen forbundet med heste (Tipsmark 2018:84). Hesten spillede en central rolle i riddersnes selvopfattelse, idet man kan koble hesten og dens anvendelse med ridderens titel og privilegerede position i samfundet. Dette var ingen undtagelse i Norden og i både danske, norske og svenske forhold findes rigeligt med eksempler på, at hesten har været anvendt som kommunikationsmiddel for at underbygge riddersnes magt og position i samfundet. Begrundelsen for ridderens privilegerede position i samfundet hang sammen med evnen til at udøve vold, og grundet den manglende voldsmonopol i middelalderen, var vold adelstandens instrument for opretholdelse af samfundets orden (Büchert & Poulsen 2007:186). For den beredne adelstand havde hesten dermed en direkte kobling til deres magt og position.

Formålet med denne artikel er at undersøge hvordan riddere i middelalderen har kommunikeret deres magt og position igennem anvendelse af deres heste, med et særligt fokus på nordiske forhold. Både skriftlige og billedlige kilder vil danne baggrunden for undersøgelsen, hvor skriftlige kilder vil eksemplificere anvendelsen af heste i kamp, og billedlige kilder vil analyseres ud fra et specifikt formsprog. Dette formsprog, som er kendetegnende for middelalderens afbildning af heste i kamp, vil forsøges genskabt med det formål at komme med et forslag på hvorfor dette specifikke formsprog anvendtes igennem hele middelalderen. Afslutningsvis vil artiklen argumentere for relevansen af dette formsprog og forbindelsen til ridderens privilegerede position.

Anvendelsen af begrebet ridder kan virke romantisk og useriøs, men kildematerialet omtaler ofte adelige i middelalderen med netop dette begreb, hvilket er årsagen til at det benyttes her (se eks. W. Christensen 1912-1914 & C. Jensen 1951). Man kan dog ikke sige med sikkerhed, at alle personer som bar riddertitlen kæmpede til hest, eller at personer kæmpede til hest, uden at have hverken ridder- eller adelstitel. Personer som ikke anvendte riddertitlen kaldtes for væbnere eller svende (Christensen 1912) så for enkeltheds skyld vil begrebet *ridder* anvendes som en fællesbetegnelse for en rytterkriger der benytter hesten som våben i kamp.

KILDER TIL ANVENDELSEN AF HESTE I KRIG I NORDISK MIDDELALDER

En af de første og mest velkendte episoder i nordisk middelalder, hvor man hører om anvendelsen af rytteri i kamp, er i slaget ved Foteviken 1134. Borgerkrigen mellem kong Niels, Magnus Nielsen og Erik Emune kulminerede den 4. juni 1134 og skal man tro Saxos beretning om slaget, så spillede rytteriet en central rolle for Erik Emunes sejr:

Sommeren efter samlede Niels foruden den skaanske Flaade hele den danske og sejlede til Fodevig, hvor han stillede sin Hær i Slagorden tæt ved Strandbredden, og saaledes blev han staaende en liden Stund, til Erik rykkede frem; men da han langt borte fra saa' Hestene hvirvle Støvet op med deres Hove ligesom en Sky, trak han sig lidt efter lidt tilbage til sine Skibe, og da han hørte Gnyet af de fremrykkende Ryttere, gav han sig paa Flugt. Da Erik indhentede hans Hær, var den allerede slagen, ikke i Kamp, men af Skæbnen, og uden selv at lide noget Mên huggede han den ned og vandt en Sejr, som intet Blod kostede ham, thi Gud hævnede Frændemordet. (Horn & Lauring 1994)

Det didaktiske værk *Kongespejlet*, fra omkring 1250, giver et glimrende indblik i datidens verdensopfattelse, fordi værket fortæller hvordan en fyrste skal forholde sig til sine undersåtter. Et af afsnittene i *Kongespejlet* er dedikeret til, hvordan en hirdmand skal træne i fredstid, hvor krigskunst til hest er et af kravene:

F. Hvis det nu sker så, at dine bænkefæller vil gå fra kongens herberg til forlystelse og drik, skal du dyrke den forlystelse, som jeg nu skal give dig besked om. Hvis du befinder dig på steder, hvor man kan ride, og du selv har en hest, så bestig din hest med tunge våben og indøv dig i at sidde til hest således, at du sidder på den så smukt og fast som muligt. Væn din fod til at trykke stigbøjlen kraftig med lige lægge, og lad din hæl synke en lille smule lavere end tærerne, medmindre du behøver at afparere stød forfra, og væn dig dog til at sidde fast med tætsluttende lægge. Dæk godt dit bryst og alle dine lemmer med et lukket (hvælvet) skjold. Væn din venstre hånd til at passe godt på bidslet og skjoldhåndtaget, men din højre hånd til godt at foretage et spydstød ved hjælp af din bryststyrke. Øv din hest til at være let at dreje til siden i udstrakt løb og sørg for, at den er i god stand og ren; beslå den godt og stærkt og giv den i det hele stærkt og smukt hestestyr. (Jónson 1926:79)

I *Erikskrönikan* fra omkring 1320 fortælles det ligeledes hvordan Erik Magnusson øvede sine ridekunskaber under en ridderturnering, da han fejrede sit bryllup med Ingeborg Håkansdotter i 1312:

Hertogh Erik then milde
han fik the han haffwe wilde.
The konungsins broderdotter war,
henne fik hertogh Waldemar.
Ther war fögd ok mykin glåde.
The gärande fingo ther dy klåde,
örss ok gangara i gode liit.
Rikare foro de thädhan än tiit.
Ther war dust ok behordh,
glåde ä hwart man sik wände.
(Jansson 1993:145)

Hertug Erik den milde
han fik hvad han have ville.
Den som kongens broderdatter war
hende fik hertug Valdemar.
Der var snak og megen glåde.
Deltagerne fik der dyr klåde,
gode stridsheste og gangere.
Så rigt farede de sidenhen ofte.
Der var dyst og storslag,
glåde hvor man end sig vendte
(Forfatterens oversættelse)

Selvom *Erikskrönikan* ikke direkte nævner at hestene anvendes til kamp eller væbnet konflikt, så anvendes turneringer som træning til krig og anvendelsen af ordet *örss* henviser til en stridshest (Kalkar 2000:998). Det er desuden interessant at bemærke, at *Erikskrönikan* differentiere begreberne *dust* og *behordh* eftersom *dust* henviser til disciplinen dystløbet, hvor der kun var 2 kæmpende, imens *behordh* var en disciplin hvor to hold, med op til 50 deltagere på hvert, sloges imod hinanden (Fallows 2010:1-27). Dette kan være første eksempel på, at denne differentiering foretages i nordiske sammenhæng.

I 1441 står Kristoffer af Bayern overfor et bondeoprør hvilket han, af politiske årsager, vælger at slå hårdt ned på. Bondeoprøret har sit udspring i Nordjylland, og Kristoffer rejser til Aalborgområdet med en hær af ryttere som møder bønderne i slaget ved Sankt Jørgensbjerg juni 1441. Bønderne forskansede sig i vogne for at anvende dem som en midlertidig fæstning, og den danske historiker, Hans Svaning, beskriver forløbet således: ”Det første Anfald slog Fjenden tilbage ved at kaste Sten og Vaaben (dvs. Spyd) ned fra oven. Men saa forsøgte Kongens Folk at bryde igennem der, hvor Bakken skraanedes jævner; man sendte to Faner Ryttere ind, som kastede Fjenderne.” (Fabricius 1900)

Ved denne væbnede konflikt har rytteriet en afgørende effekt på slagets udfald, og ifølge Knud Fabricius så er anledningen sandsynligvis, at rytteriet kan nå op og slås med bønderne på vognene, fordi hestene giver dem ekstra højde.

I årene 1534-1536 fandt Danmarks sidste borgerkrig sted. Borgerkrigen, som kaldes *Grevens Fejde*, splittede befolkningen mellem dem der ønskede Christian II som konge, og dem der ønskede (den senere) Christian III som konge. Bønderne i Nordjylland pegede på Christian II, og disse fik hjælp af viceadmiralen Skipper Clement til at danne et oprør i efteråret 1534. Et adeligt pansret rytteri forsøgte at slå ned på de oprørske bønder, hvilket kulminerede i Slaget ved Svenstrup, som fandt sted den 16. oktober 1534. Historikeren Caspar Paludan-Müller har sammensat hændelsesforløbet således:

Jost Globek blev da sendt ud for at omgaae Fjenden, medens Adelen vilde angribe forfra; men istedetfor at give Tid, indtil han kunde udføre Bevægelsen, brøde de i deres Utaalmodighed frem af Byen og stormede løs imod Bønderne. Inden de nåede disses Stilling, maatte de imidlertid over de lavtliggende og af Efteraarsregnen opblødte Marker foran Byen. Den bløde Jord kunde ikke bære de jernklædte Ryttere; Hestene styrtede eller sank i, og bleve siddende; saasnart

Bønderne saae dette, kastede de sig over de Hjælpeløse, brugte deres Køller og Vendelbospyd af Hjertenslyst og opmuntrede hverandre til at “slaae paa de Jernbeen”. (Paludan-Müller 1971:261)

I dette tilfælde er det pansrede rytteris indsats ikke afgørende for, at udfaldet bliver til riddersnes fordel. I stedet falder mange riddere under dette slag, og i en folkelig historisk bevidsthed er træfningen blevet en fortælling om hvordan en bondehær sejrer over en adelig overmagt.

Ovenstående eksempler kan bruges til at underbygge, at man har anvendt heste i væbnede konfrontationer, i nordisk middelalder. Der kan findes forskellige faldgruber i tolkningen af disse begivenheder, og derfor må denne eksemplificering anses for at være foreløbig. Ikke desto mindre kan ovenstående eksempler fortælle os, at heste har været anvendt i væbnede konflikter i nordisk middelalder.

Det er svært at vide præcist hvordan heste har været anvendt på slagmarken, og selvom de ovenstående kilder fortæller om hestenes tilstedeværelse, så nævnes ingenting om slagorden, manøvrering og hvilke våben de brugte. Det er derfor svært at danne et fyldestgørende billede af hestens praktiske anvendelse på slagmarken, ud fra nordiske skriftlige kilder, men billedlige kilder kan supplere til opfattelsen. Der er et stort antal billedlige kilder fra nordisk middelalder til rådighed, hvis man er bevidst om, at disse udtrykker et ideal og ikke nødvendigvis praksis. Det følgende afsnit vil undersøge formsproget af billedlige kilder når riddere lod sig portrættere til hest i nordisk middelalder, og inddrage en mangfoldighed af eksempler.

HESTE I MIDDELALDERENS FORMSPROG

Ovenstående kilder bekræfter tilstedeværelsen af heste ved krigshandlinger, men fortæller kun om hestenes tilstedeværelse. Man kan tage middelalderlige billedlige kilder i brug for at danne sig et indtryk af deres anvendelse, men samtidig være bevidst om, at afbildningerne ikke nødvendigvis formidler en realitet men snarere et ideal. Følgende afsnit vil forsøge at redegøre for, at idealet som afbildes i middelalderens formsprog, kan have sin oprindelse i praktisk anvendelse, for at skabe en mulig bro mellem realitet og ideal.

Retter man blikket mod afbildninger af riddere til hest, så opdages et specifikt formsprog som anvendtes hele middelalderen igennem. Nedenstående eksempler vil vise, at man ofte ser hesten med begge bagben i jorden, imens forparten og hestens forben er løftet fra jorden i en slags svævemoment. Dette formsprog går igen i adskillige afbildninger, og vises i særdeleshed i forbindelse med, at et lansestød eller at sværdhug uddeles. På kalkmalerier, sigiller og andre afbildninger genfinder man fornævnte formsprog, og det er et gennemgående særpræg at man ofte ser det i forbindelse med lansestød og våbenbrug.

Nedenstående kunstneriske afbildninger er alle eksempler på ovennævnte formsprog; hesten vises med begge bagben i jorden, imens forpart- og ben er luften. Det er naturligvis muligt at finde afbildninger i nordisk middelalder, hvor heste i kamp ikke er gengivet

T.v.: Karl Döves sigil fra 1200-tallet. Foto: Christer Åhlin. T.h.: Erik Magnussons sigil fra begyndelsen af 1300-tallet. Det var samme Erik Magnusson som fejrede sit bryllup med *dust* og *behordb*, og denne afbildning kan være et bud på, hvordan han så ud når han deltog i ridderlegene. Foto: Wikimedia Commons.

i dette formsprog, men disse er fåtallige. Formsproget genfinder man desuden hvis man kigger nærmere på illuminerede manuskripter fra resten af Europa og derfor er formsproget ikke enestående for nordisk middelalder. Indtil videre skal disse eksempler dog opfattes som udtryk for idealer idet eksemplerne bl.a. er hentet fra afbildninger og figurer af helgener, som ikke nødvendigvis udtrykker eksempler som repræsenterer en realistisk anvendelse af hesten.

Kalkmaleri af Sankt Jørgen og dragen fra Århus Domkirke. 1400-tallets sidste halvdel. Foto: Villy Fink Isaksen.

Følgende observation kan nu opsummeres: når heste blev gengivet i kampsituationer anvendte kunstnere i nord og resten af Europa et fælles formsprog, hvor hesten vises med begge bagben i jorden, imens forpart- og ben er i luften. Det var dog ikke altid at dette formsprog anvendtes, og eksemplerne er taget fra hellige skulpturer og kalkmalerier, og derfor betragtes det som eksempler på et ideal. To af eksemplerne er fra segl tilhørende højtstående adelsmand og kan derfor ikke betragtes som repræsentativ for riddere i almindelighed.

I følgende afsnit vil hestens formsprog i historien blive diskuteret, imens diskussionen af idealet og repræsentativitet gemmes til senere.

Figur af Sankt Jørgen og dragen fra Storkyrkan i Stockholm, dateret til 1400-tallets sidste halvdel. Foto: Joakim Løvgren.

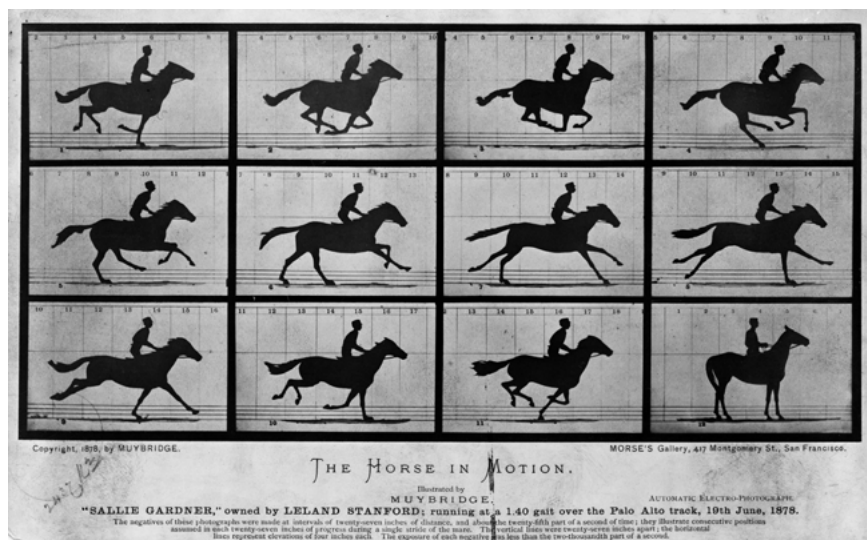
“THE HORSE IN MOTION”

For at forklare hvordan middelalderens kunstnere var i stand til, at skildre og adskille hestens bevægelser, er det nødvendigt at tage en historisk begivenhed fra slutningen af 1800-tallet i betragtning. Eadweard Muybridge lavede i juni 1878 en serie af billeder som skulle blive banebrydende for fotografiets og filmens historie. Billedserien var en række stillbilleder af en hests galops forskellige faser, og det så ud til at hesten galoperede, når billederne vistest hurtigt efter hinanden.

Billederne af hestens bevægelser blev efterfølgende anvendt som kritik af fortidens kunstneriske afbildninger af heste i bevægelse, og anvendtes desuden til at forklare middelalderens formsprog. Efter sigende skulle kunstnere i fortiden ikke være i stand til at se galoppens forskellige faser, fordi bevægelsen var for hurtig til, at øjet kunne opfatte den. Dette skulle forklare hvorfor kunstnere har forsimplet bevægelsen ved at vise hesten med begge bagben i jorden og forbenene i luften. Allerede på Muybridges egen tid blev teorien om, at fortidens kunstnere forsimplede hestens bevægelse kritiseret og der findes adskillige eksempler på kunstneriske gengivelser af heste, hvor man kan se galoppens forskellige faser.

Gengivelsen af galoppen på kalkmaleriet fra Skibby Kirke (se side 33) er ikke et enestående eksempel, men adskillige afbildninger af heste i galop i forskellige faser findes fra middelalderens begyndelse og frem til Muybridges “opdagelse”.

Nedenstående eksempler påviser, at kunstnere var i stand til at se forskellige faser i galoppen inden Muybridges fotografier. Kunstnere i middelalderen var dermed i stand til at gengive de forskellige faser i galoppen og årsagen til at kunstnere alligevel valgte at gengive heste i førnævnte formsprog vil blive undersøgt i følgende afsnit.

Billeder fra Muybridges "The Horse in Motion". Kilde: Library of Congress Prints and Photographs Division, USA.

EKSPERIMENT OG PRAKTISK ANVENDELSE

På ovenstående eksempler kan man se, at formsproget hvor hesten har begge bagben i jorden imens forbenene er i luften, anvendes bl.a. på ryttere som håndterer våben. Dermed kan man formode, at bevægelsen som hesten udfører, kan være forbundet med krigshandlinger. Dette afsnit vil forsøge at genskabe formsproget og bevægelsen som hesten udfører, og sætte det i forbindelse med funktionaliteten i krigshandlinger. I forsøget på, at genskabe hestens formsprog og bevægelse kan man lade sig inspirere af eksperimentel arkæologi, som har givet arkæologer større indsigt og forståelse for den materielle kultur. Eksperimentel arkæologi bygger dog i særdeleshed på at genskabe teknikker og genstande ud fra materielle fund, men eftersom der i mindre grad anvendes materielle fund for at genskabe ovennævnte formsprog og bevægelse, så kan det diskuteres hvorvidt man kan kalde det for eksperimentel arkæologi. I dette eksperiment er det i særdeleshed billedlige kilder der danner empiri i forsøget på at genskabe middelalderens formsprog. Eftersom eksperimentet udføres på baggrund af billedlige kilder, og ikke materielle fund, er det ikke at betegne som eksperimentel arkæologi, men kan eventuelt betegnes som genskabt ridekunst. Spørgsmålet og diskussionen om det er muligt at genskabe ridekunst ud fra billedlige kilder må blive genstand for fremtidige undersøgelser, og derfor må dette afsnit opfattes som præliminært og grundlag for videre undersøgelser.

I forsøget på at genskabe formsproget, må man undersøge mulighederne for at genskabe formsproget og bevægelsen. Til eksperimentet må man derfor benytte en hest og en forståelse for hvilke redskaber riddere havde til rådighed.

T.v.: Kalkmaleri af de hellige tre konger fra Skibby Kirke. Hesten er et eksempel på galop i middelalderens kunst hvor man ser en fase i hestens bevægelse, idet hestens venstre bagben er løftet fra jorden, imens højre bagben bærer hestens vægt. Første halvdel af 1300-tallet. Foto: Kalkmalerier.dk.

T.v.: Detalje fra et illumineret franskisk manuskript, dateret til det 10. århundrede. Her ses samme galop som på billedet fra Skibby Kirke. Foto: KBR, Koninklijke Bibliotheek/Bibliothèque royale, Belgien.
T.h.: Detalje fra François Robichon de la Guérinières bog om ridekunst fra 1733. I dette tilfælde er det hestens højre bagben som træder ind under hesten. Foto: Knöll 1828: Tabel 7, fig 2.

HESTEN

Hesten som er til rådighed for eksperimentet, er også repræsentativ for senmiddelalderens heste. Hesten, med navnet Absalon, har en kort og kompakt krop og ligner på mange måder den type af heste som man ser gengivet i middelalderens kunst. Absalon har desuden samme stangmål som middelalderens krigshest, og derfor er også hans højde repræsentativ for den gennemsnitlige ridderhest (Clark 1995:23). Ligesom middelalderens krigshest er Absalon hingst, men ud fra et genskabelsesperspektiv må hestens køn siges at være ligegyldig, eftersom det ikke er kønnet der afgøre hvorvidt hesten kan udføre bevægelserne.

Forfatteren på den 12-årige spanske hingst Absalon, med stangmålet 165 cm. Foto: Norah Kohle.

Tilridningen og den efterfølgende dressurtræning af hesten er også essentiel for eksperimentet. Absalon blev tilredet af forfatteren på den Fyrstelige Hofrideskole i Bückeberg, ud fra idealer, principper og teknikker som stammer fra renæssancen. Det er diskutabelt om man kan anvende rideteknikker som anvendtes i slutningen af 1500-tallet/begyndelsen af 1600-tallet til at genskabe et formsprog fra middelalderen, men denne diskussion må også være genstand for videre undersøgelse. Det er dog muligt at genfinde samme idealer og praksis fra renæssancen i middelalderens ridekunst, eksempelvis at hesten skulle rides i en form med rundet og rejst hals og med venstre hånd på tøjlerne. Sidstnævnte var for at man kunne anvende højre hånd til at håndtere våben. Hestens alder hænger unægteligt sammen med træningsniveau, og en hest som Absalon der har gennemgået træning og ridning ud fra renæssancens principper i 7 år, kan opfattes som repræsentativ for samme træningsniveau og alder som en gennemsnitlig ridders hest.

UDSTYRET

I forsøget på at opnå et tilfredsstillende resultat af eksperimentet, må man også tage udstyret som har været anvendt i betragtning. I denne del af eksperimentet oplever man en overlapning mellem eksperimentel arkæologi og den genskabte ridekunst, idet man må tage den materielle kultur i betragtning, når man skal undersøge hvilket udstyr ridderne havde til rådighed. I dette eksperiments sammenhæng er det i særdeleshed sadlen og stangbiddet som tages i betragtning.

Sadlen som anvendes til eksperimentet, er en kopi af en sen 1400-tals sadel som er udstillet på Kunsthistorisches Museum i Wien. Sammenlignet med sadlen/kopien som anvendes til eksperimentet, så er der en vis lighed.

Sadel fra Kunsthistorisches Museum i Wien, dateret til 1455. Overfladen er belagt med ben, men kernen er lavet af træ. Foto: Kunsthistorisches Museum Wien, Hofjagd- und Rüstammer.

Sadlen/kopien som anvendes til eksperimentet. På billedet er sadlen under restaurering og man ser at materialet er træ ligesom originalen i Wien. Foto: Joakim Løvgren.

At sadlen fra Kunsthistorisches Museum i Wien er lavet af træ, er ikke enestående og der findes en del eksempler gennem hele middelalderen på, at sadler blev lavet i dette materiale (eks. Henrik 5. af Englands sadel, og sadlen fra det arkæologiske museum på Schloss Gottorf). Eftersom sadler normalt var lavet af træ i middelalderen, kan sadlen/kopien som anvendes til eksperimentet opfattes som repræsentativ for en gennemsnitlig middelaldersadel. Selvom designet af sadler ændrede sig igennem middelalderen, og der i middelalderens fandtes forskellige typer af sadler (Forgeng 2016:58-62) så vurderes det at designet ikke er afgørende for udfaldet af eksperimentet.

Stangbiddet som anvendes til eksperimentet, er ikke en kopi, men kan repræsentere et normalt stangbid fra middelalderen og efterfølgende tider. Det kan betragtes som en fejlkilde til eksperimentet, at stangbiddet ikke er en kopi af et bid fra middelalderen og dette kan være udslagsgivende for resultatet. Stangbiddet er med til at forme hestens krop og dermed også bevægelser, men eftersom det ikke er muligt at fremskaffe en kopi af et bid fra middelalderen, så må fremtidige eksperimenter forbedre denne fejlkilde.

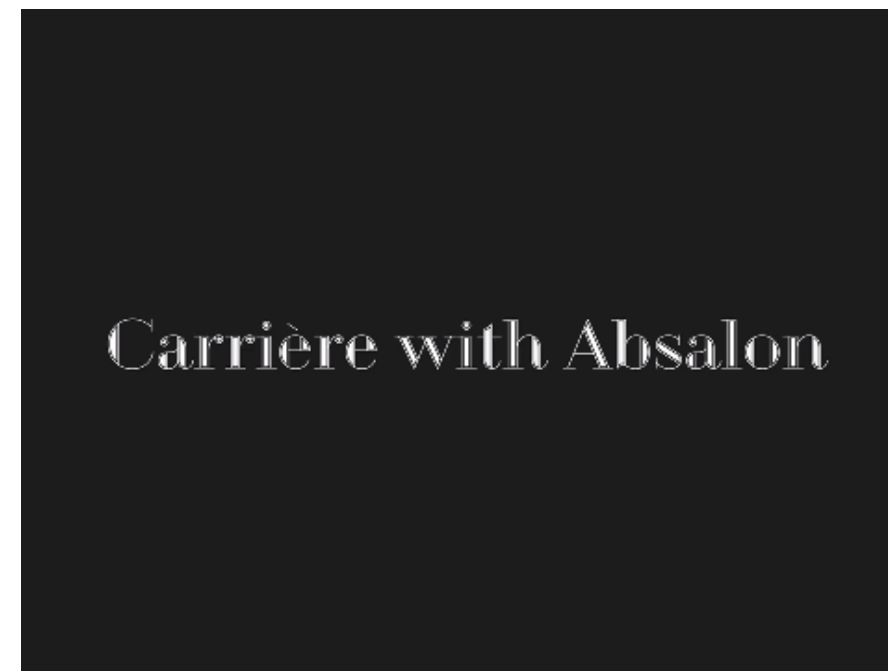

Stangbidet som anvendtes ved forsøget. Foto: Joakim Løvgren.

GENSKABELSEN AF FORMSPROGET

Formålet med eksperimentet er at genskabe det formsprog som anvendes i middelalderens utallige afbildninger af heste i kamp, til en analyse af formsprogets funktionalitet. For at opnå samme formsprog som genfindes i afbildningerne ovenfor, er man nødsaget til at lære hesten at galoppere i forskelligt tempo: langsomt og hurtigt. Det er desuden nødvendigt at hesten kan accelerere fra det langsomme til det hurtige tempo, for det er i accelerationsøjeblikket at vi finder formsproget. I videoen nedenfor ser man Absalon i en langsom galop, og i øjeblikket hvor hesten accelerere fremad sætter hesten af på begge bagben imens forbenene er i luften.

Det er samtidigt med hestens acceleration at rytteren skal forsøge at ramme med lansens, for på den måde at opnå den bedste kraftoverførsel i lansestødet. Teoretisk set vil hesten i accelerationsøjeblikket kaste sin og rytterens vægt fremad fra begge bagben. Vægten og kraften vil rejse op gennem hestens krop, videre gennem rytteren og ud gennem lansens hvor kraften bliver modtaget af målet. Det er interessant at observere, at riddere i middelalderen har forsøgt at optimere kraftoverførslen i nogle af de led hvor man risikere at miste kraften. Disse led er kontakten mellem hestens baghove og jorden, kontakten mellem rytteren og hesten, og mellem rytteren og våbnet (i dette tilfælde lansens). I kontakten mellem jorden og hestens baghove har man optimeret kraften ved at give hesten sko på, hvilket medfører at den står bedre fast. Man har i nogle tilfælde

Carrière with Absalon, video med Absalon og Joakim Løvgren. Klik på billedet for at afspille videoen.

endda givet hesten sko med pigge langs kanten, hvilket giver et godt afsæt på forskelligt underlag (samme pigge som anvendes på fodboldstøvler i dag).

For at optimere kraftoverførslen i kontakten mellem hesten og rytteren anvendte man sadler lavet i træ. Træets lette tyngde gør den passende til at lægge på hestens ryg, og materialet giver optimal støtte til rytteren. Det er især bagsvidslen som er afgørende for at kraften overføres idet den griber rytterens sæde, forhindrer at man glider bagud, og falder af hesten. Historiografisk har man tillagt stighbøjlen stor betydning i kraftoverførslen (White 1962:1-2) men dette eksperiment stiller sig kritisk overfor denne teori. Teorien om stighbøjles betydning hænger i særdeleshed sammen med kavaleri anvendt i asien og før middelalderen, og derfor har den sandsynligvis ikke haft en afgørende effekt på et lansestød givet af en ridder i middelalderen. Sadlen har derimod haft en større betydning, hvor materialet og bagsvidsel har været mere afgørende for kraftoverførslen end stighbøjlen.

På illustrationer fra middelalderen ser man ofte, at ridderen holder lansens i højre hånd, og klemte i armhulen (eks. Sankt Jørgen fra Århus Domkirke). Årsagen til at lansens håndteres således er for at klemme så hårdt fast om lansens som muligt. Hvis ridderen ikke klemte hårdt om lansens, ville den glide ud gennem armhulen bag rytteren og kraften ville i mindre grad blive overført til spidsens. Dette forhindrede man i middelalderen blandt andet ved at sætte en plade foran hånden eller armhulen, som skulle forhindre at

lansen gled ud. I 1300-tallet opfindes en såkaldt *røsthage* eller *røst* (Gamber 1972:69) som sidder på ridderens kyras og denne skal kroge lansens fast til kyrasset, så man optimerer kraftoverførslen yderligere (Fallows 2010:189-90).

I kampsituationer ser man på illustrationer fra middelalderen, at man har sat en spydspids på spidsen af lansens, og tanken var at kraften som startede i hestens bagben skulle forplante sig i spydspidsen til det hårdest mulige stød.

Genskabelsen af middelalderens formsprog har medført en analyse af lansestødets forskellige elementer, hvilket har påvist at der er tale om en optimering af kraftoverførsel ved at anvende førnævnte formsprog. Genskabelsen og den efterfølgende analyse har dermed eksemplificeret at det ikke er tilfældigt at kunstnere anvendte dette formsprog, men at det hører sammen med ridderens evne til at udøve vold.

På kirkevinduet fra Døllefeldt Kirke, fra midten af 1300-tallet, ses en ridder med en røsthage på sit kyras. Røsthagen er markeret med en rød ring. Foto: Lennart Larsen, Nationalmuseet, Danmark.

I forsøget på at genskabe middelalderens formsprog anvendtes forfatterens egen røsthage. Foto: Joakim Løvgren.

KONKLUSION

Ridderens rolle i middelalderens samfund var bl.a. at beskytte landet og sine undersåtter. Den beskyttende rolle overfor både landet og undersåtter genfindes i en riddered fra Kristoffer af Bayerns kroning i Uppsala i 1441 (Registrum 1890:394), fra brevudvekslinger mellem riddere (Paludan-Müller 1971:260) og fra senmiddelalderens utallige fejder som vidner om ridderens villighed til at beskytte sine bønder (Büchert & Poulsen 2007:185). Middelalderens Skandinavien var karakteriseret ved en manglende centraliseret statsmagt med voldsmonopol, som kunne varetage borgernes beskyttelse og derfor var ridderens rolle som beskytter afgørende for middelalderens samfund.

For at være i stand til at indtage rollen som beskytter, var det en fordel at ridderen var dygtig til at udøve vold og hesten kan betragtes som et instrument for ridderens voldsudøvelse. Rollen som beskytter og voldsudøvelse hang sammen, og et formsprog som anvendtes i middelalderens ikonografi, var med til at underbygge denne sammenhæng. Middelalderens kunstnere var bekendte med, at krigshestene skulle gengives i et specifikt formsprog for at kommunikere ridderens evne til at udøve vold, og dermed også ridderens ret til sin privilegerede position. Formsproget understøttede ridderens rolle som beskytter og voldsudøver, men eftersom formsproget som oftest gengives i hellig symbolik i Skandinavien, kan man diskutere hvorvidt der er en sammenhæng mellem ridderens beskyttende rolle og formsproget. Sammenligner man hestes formsprog fra illuminerede manuskripter fra Europa, med formsproget som findes i Skandinavisk hellig symbolik så er formsproget ikke enestående, og samme formsprog genfindes i utallige manuskripter blandt adskillige afbildninger af riddere i kamp til hest. Med denne sammenligning kan det dermed påstås at formsproget ikke er unikt for Skandinavien, men tilhører en vestlig kunstnerisk tradition. Denne kunstneriske

tradition havde til formål at vise ridderens evne til at leverer et kraftfuldt lansestød og eksemplificerer hans evne til at udøve vold og beskytte samfundet. Hesten blev dermed ridderens medie med hvilket han kommunikerede sin voldsudøvende og beskyttende rolle i middelalderens samfund.

REFERENCER

- Büchert, J.N. & Poulsen, B. (2007). *Feud in Medieval and Early Modern Europe*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Clark, J. (1995). *The Medieval Horse and its Equipment: c. 1150-c. 1450*. Suffolk: The Boydell Press.
- Christensen, W. (1914). *Missiver fra Kongerne Christiern I.s og Hans's Tid*. København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie.
- Christensen, W. (1912). Om nogle af det 15. Århundredes Betegnelser for Adelsstanden. *Historisk Tidsskrift*, 8(4).
- Fabricius, K. (1900). Bondeoprør 1441. *Historisk Tidsskrift*, 7(2).
- Fallows, N. (2010). *Jousting in Medieval and Renaissance Iberia*. Suffolk: The Boydell Press.
- Forgeng, J.L. (2016). *The Book of Horsemanship by Duarte I of Portugal*. Suffolk: The Boydell Press.
- Gamber, O. (1972). *Glossarium armorum arma defensiva*. Deutsche Ausgabe: Schutz Waffen. Graz.
- Horn, F.R.W & Lauring, P. (1994) *Saxo Grammaticus Danmarks Krønike*. København: Sesam. <https://heimskringla.no/wiki/Niels> [2020-09-17]
- Jansson, S.B. (1993). *Erikskrönikan*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Jensen, C.A. (1951). *Danske Adelige Gravsten*. I-III, udg. København: Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker.
- Jónson, F. (1926). *Kongespejlet. Konungs skuggsjá*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Kalkar, O. (2000). *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*. I-V. Norge: Historisk institut/ Statsarkivet i Bergen.
- Knöll, D. J. (1828). *Ridkonsten af Herr de la Gueriniere. Öfversatt af En f.d. Kavalleri-Officer*. Christianstad: F.F. Cedergréens Boktryckeri.
- Kunsthistorisches Museum Wien (2020). *Prunksattel*. <https://www.khm.at/en/objectdb/detail/373060/> [2020-10-22]
- Muy Blog (2020). *Lankester. The Problem of the Galloping Horse*. <https://ejmuybridge.wordpress.com/2010/07/20/lankester-the-problem-of-the-galloping-horse/> [2020-10-22]
- Nelson, H. (2015). *Antoine de Pluvinel. The Maneige Royal or L'Instruction de Roy, En L'Exercice de Monter à Cheval*. U.S.: Xenophon Press.
- Lund Nielsen, L. (1996). Kongelig Hesteavl i Danmark før og efter enevælden. *Fortid og Nutid*, 1.
- Paludan-Müller, C. (1971) *Grevens Fejde I*. Viborg: Specialtrykkeriet.
- Registrum ecclesiæ Aboensis eller Åbo domkyrkas svartbok, med tillägg ur Skoklosters codex Aboensis*. (1890). Finlands statsarkiv.

Royal Library of Belgium (2020). *KBR Ms. 10066-77 Miscellany*. https://opac.kbr.be/Library/doc/SYRACUSE/17347006/miscellany-ms-10066-77?_lg=fr-BE [2020-10-22]

Tipsmark, K. S. (2018). Herremænd til hest. Equin adelskultur i dagbøgerne efter rigsråd Eske Brock. *Kulturstudier*, 2.

Tobey, E. M. & Deigan, F.B. (2014). *Federico Grisone. The Rules of Riding. An Edited Translation of the First Renaissance Treatise on Classical Horsemanship*. Arizona: ACMRS.

BILLEMATERIALE

Illustration på side 25 er fra video på side 37: Carrière with Absalon, video med Absalon og Joakim Løvgren.